

Kultúrne Krásy Slovenska

Hrady najkrajšie zrúcaniny

KULTÚRNE KRÁSY SLOVENSKA

Daniel Kollár
Jaroslav Nešpor

HRADY
najkrajšie zrúcaniny

Kultúrne Krásy Slovenska

Hrady – najkrajšie zrúcaniny

1. vydanie, 2007

Autori: Daniel Kollár a Jaroslav Nešpor

Lektor: Peter Horanský

Zodpovedný redaktor a editor: Daniel Kollár

Technický redaktor: Marianna Lázničková

Jazyková úprava: Dagmar Repaská

© Fotografie: Mária Bizubová, Peter Horanský, Daniel Kollár, Zuzana Kollárová,
Tibor Kollár, Ján Lacika a Marianna Lázničková

Fotografia na obálke: Hrad Hrušov na litografii z roku 1845

Staré pohľadnice: z archívu Jána Hanušina a Petra Horanského

Rytiny a obrazy: z archívu Petra Horanského a Jaroslava Nešpora

Pôdorysy: Jaroslav Nešpor, kresby s použitím rôznych zdrojov

Mapy: Ján Lacika

Dizajn a typografia: Zuzana Kollárová a Marianna Lázničková

Tlač: VKÚ, a. s., Harmanec

Akékoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovoľené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© DAJAMA, Eubfanská 2, 831 02 Bratislava

tel. +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

ISBN 978-80-89226-41-2

S FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Slovo vydavateľa

Milí čitatelia,

vydavateľstvo DAJAMA začalo v nadväznosti na časopis Krásy Slovenska, ktorého je nakhadateľom, tematicky spracovávať jednotlivé pozoruhodnosti Slovenska. V rámci svojej novej edície Kultúrne Krásy Slovenska pripravuje tituly súvisiace s kultúrnym dedičstvom našej krajiny (prvý titul pod názvom Drevené kostoly vyšiel v januári 2007, druhý titul Najkrajšie mestá v novembri 2007) a súčasťou tejto novej edície je aj titul Hradý – najkrajšie zručaniny.

Jeho výber nie je náhodný. Viaceré slovenské hradý sú totiž symbolom nielen jednotlivých regiónov Slovenska, ale patria aj k najkrajším cieľom mnohých turistických výletov a trás. Aj časopis Krásy Slovenska sa od začiatku svojej existencie v roku 1921 systematicky venuje opisu, charakteristike a aj predstaveniu rôznych príbehov v súvislosti so slovenskými hradmi. Z tohto dôvodu sme sa podujali vybrať tie najkrajšie zručaniny nielen z vizuálneho hľadiska, ale aj z turistického pohľadu. Keďže publikácií o hradoch je už neúrekom, tak sme sa snažili priblížiť vybrané hradý iným spôsobom ako tie doteraz existujúce. „Naše hradý“ sa snažia byť tak trochu turistickým sprievodcom o hrade a ich cieľom je poskytnúť čitateľovi komplexnú predstavu o hrade ešte skôr, ako ho navštíví. Každé predstavenie hradu začína opisom turistických prístupových ciest k nemu a pokračuje krátkou históriou, súčasnosťou a zaujímavosťami nachádzajúcimi sa v jeho bezprostrednom okolí. Texty o hradoch sú popretkávané povestami, príbehmi a legendami, ktoré sa viažu k hradu, jeho obyvateľom a historickým udalostiam. Nechýbajú dobové ilustrácie, staré pohľadnice, pôdorysy, mapky a samozrejme súčasné fotografie.

Vybrať do publikácie „len“ 33 najkrajších hradných zručanín nebolo vôbec jednoduché. Uvedomujeme si, že v tejto súvislosti ide o naše čisto subjektívne názory na malebnosť zručaniny a s našimi predstavami sa nemusia úplne stotožniť iní odborníci alebo aj čitatelia. Našou snahou bolo vybrať také hradné zručaniny, ktoré sú najkrajšie z estetickej stránky a patria aj k najkrajším turistickým miestam. Dúfame, že vás náš výber najkrajších hradných zručanín zaujme a prepáčite nám aj prípadnú absenciu toho „svojho“ hradu. Prajeme vám nádherné potulky po slovenských hradoch a veľa príjemných zážitkov z objavovania ich už často zabudnutej krásy.

*Daniel Kollár
Peter Augustíni*

▼ Hrad Dobrá Voda na olejomalbe z 18. storočia

Slovensko a hrady

Slovensko je krajina bohatá na kultúrno-historické opevnené a reprezentačné objekty bývania. Na jeho území možno napočítať viac ako 180 hradov a minimálne toľko kaštieľov postavených v rôznych historických epochách. V minulosti boli dejiskom historických udalostí a ich majitelia dlhé stáročia ovplyvňovali chod krajiny.

Predchodcami hradov boli hradiská a opevnené dvorce, ktoré boli na Slovensku typické v 9. a 10. storočí. V 11. a 12. storočí sa začali stavať kamenné hradné objekty (napríklad Spišský hrad, Nitriansky hrad), ktoré intenzívnejšie pribúdali po tatárskom vpáde v rokoch 1241 a 1242. Množstvo kamenných hradov vzniklo najmä v pohraničných oblastiach a na dôležitých cestách, križovatkách alebo brodoch (napríklad Plavecký hrad, Branč, Oravský hrad, Liptovský hrad, Lubovniansky hrad). Viaceré z týchto hradov získali funkciu župných hradov. To znamená, že panovník z nich prostredníctvom župana spravoval pridelené územie – župu. Hrady mali podobu kamenných pevností a stavali sa na strategických a ťažko prístupných miestach. Okrem obrannej a administratívnej funkcie slúžili aj na bývanie. Iný typ hradov tvorili tzv.

mestské hrady (napríklad banskoštiavnický Starý zámok, Kremnický hrad a Banskobystrický hrad), ktoré stavali predovšetkým bohaté mestá na svoju obranu.

Koncom 14. a začiatkom 15. storočia majitelia viaceré hrady prestavali a v hradných opevneniach vznikali nové samostatné paláce. Podstatnú zmenu v architektúre prinieslo renesančné umenie, v ktorom sa spájali pevnostné prvky s pohodlnosťou a reprezentačnosťou bývania. V 17. a 18. storočí začala väčšina hradov pustiť, pričom mnohé boli na kráľovský príkaz vypálené a ostali v ruinách. Panovník ich totiž považoval za centrá protihabsburského odporu, čím sa ich osud spečatil.

Niektoré sa však zachovali dodnes a stali sa sídlom expozícií približujúcich chod historických udalostí a spôsob života v danom regióne (Bratislavský hrad, hrad Devín, Trenčiansky hrad, Oravský hrad, Kežmarský hrad, Lubovniansky hrad, Spišský hrad). Spišský hrad s okolitými pamiatkami v roku 1993 zapísali do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Daniel Kollár a Jaroslav Nešpor

▼ Hrad Strečno v roku 1912

Na čom stoja slovenské hrady

Hradné komplexy Slovenska sú situované na rôznych formách zemského povrchu a na horninách rôzneho pôvodu, veku a stupňa porušenia. Väčšina hradov sa nachádza v bradlovom pásme, v jadrových pohoriach a v sopečných pohoriach Slovenska. Z usadených hornín v ich podloží prevládajú vápence, dolomity, travertíny, zlepenec, pieskovce a kremence. Z hlbinných a žilných vyvretých hornín sú zastúpené žuly, zo sopečných andezity, bazalty a ich tufy.

Pri budovaní hradísk a neskôr hradov sa najčastejšie využívali vyvýšené miesta, exponované, strmé, skalné bralá budované odolnejšími horninami, kde ťažko prístupný terén poskytoval prirodzenú ochranu. Na rovinatom území sa ako prirodzená ochrana hradov využívali vodné toky alebo močaristé a jazerné prostredie. Ochranu, ktorú poskytovala príroda, ľudia ešte umocnili výstavbou opevnení, ktoré mali často veľmi dômyselné konštrukcie.

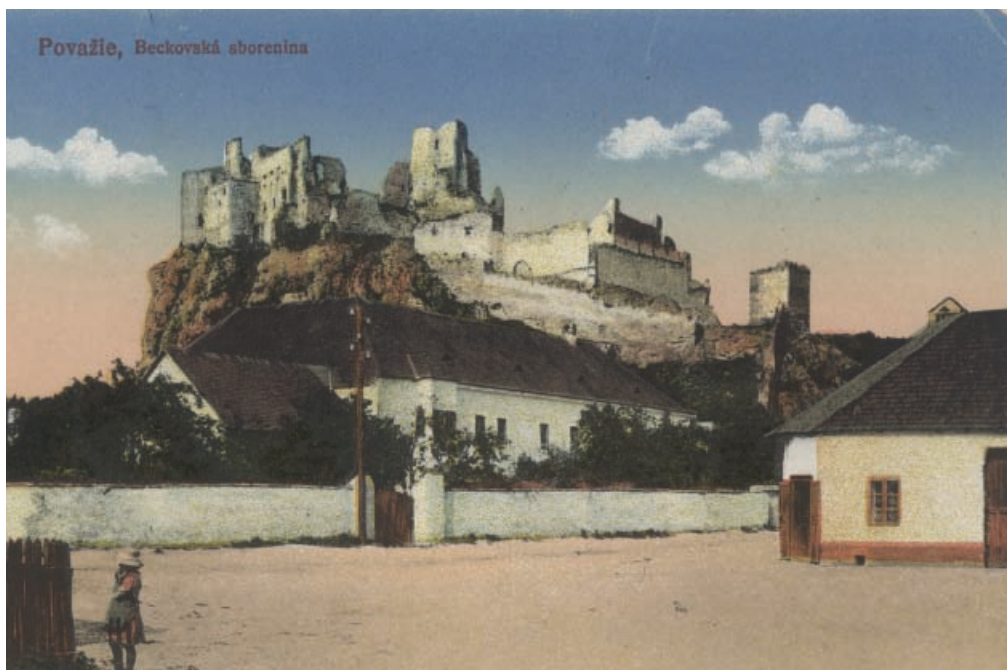
Niektoré hrady ako napríklad hrad Devín alebo hrad Beckov sú na obtočníkoch. Sú to formy zemského povrchu, ktoré vznikali činnosťou riek. Tvoria ich tvrdšie horniny, ktoré rieka nerozrušila, ale „obtiekla“. Aj podložie

Nitrianskeho hradu budujú horniny rôzneho veku, ktoré rieka Nitra oddelila od pohoria Tribeč postupným zarezávaním sa najskôr do mladších mäkkších a potom do starších tvrdších hornín. Oravský hrad alebo hrad Branč postavili na bradlách, hrad Strečno či Blatnický hrad zasa na príkrovovej troske z dolomitu a vápenca. Na pozostatkoch sopiek stoja Filakovský hrad, hrad Šomoška, hrad Hajnáčka, ale aj Levický hrad, hrad Sitno a Šarišský hrad. Pri stavbe Spišského hradu a Bojnického hradu sa využili travertínové kopy.

V dôsledku zložitého geologického vývoja Slovenska má väčšina hradných skál komplikovanú geologickú stavbu. Pestré horninové zloženie je veľmi často spojené s prejavom rôznych svahových procesov. V dôsledku toho dochádza ku gravitačnému rozvoľňovaniu svahov, vzniku blokových rozsadlín a polí, k skalným rúteniam a podobne. Toto všetko v kombinácii s procesmi zvetrávania a erózie, ale aj činnosti človeka, ohrozuje jednotlivé historické objekty. Pohyby v podloží hradov sa preto monitorujú, napríklad na Spišskom hrade, na hradoch Strečno, Lietava a inde.

Mária Bizubová

▼ Hrad Beckov v roku 1920

Hrad Devín

Bratislava-Devín

Hrad Devín, ktorý stojí na mohutnom skalnom kopci nad sútokom Dunaja a Moravy, je neobyčajne pôsobivou krajinou dominantou. Písala sa tu najstaršia história Slovákov a Slovenska.

Prístup

K hradu Devín je pohodlný a bezproblémový prístup z bratislavskej mestskej časti Devín (150 m), do ktorej premáva mestská hromadná doprava. Z centra obce od Kostola Panny Márie sa k hradu dostaneme bočnou ulicou, ktorou vedie červená značka. Postupne prídeme až k rozľahlému parkovisku pod hradom, ktoré využívajú najmä motorizovaní návštevníci. Bohatú históriu hradu približuje expozícia Mestského múzea. Hrad Devín, ktorý stojí na mohutnom skalnom kopci nad sútokom Dunaja a Moravy, je neobyčajne pôsobivou krajinou dominantou. Do hradného areálu sa vstupuje cez západnú Moravskú bránu. Prehliadková trasa vedie až ku hradnej

studni, ktorá sa nachádza na nádvorí stredného hradu. Pri studni sa nachádza vyhliadková terasa s výhľadom ponad spustený amfiteáter na Dunaj a rakúsky vrch Braunsberg. V nádhornej scenérii s dvojfarebným sútokom Dunaja a Moravy vyniká elegantná štíhla veža s cimburím. Podľa povesti sa nazýva Panenská veža. Po moste ponad hradnú priekopu a po schodoch sa možno dostať na vrcholovú plošinu, odkiaľ je panoramatický výhľad do okolia.

Čas: Devín – hrad Devín ¼ hod. Turistický sprievodca: Okolie Bratislavy – Malé Karpaty (č. 7), Vydavateľstvo Dajama, Bratislava. Mapa: Malé Karpaty – Bratislava 1 : 50 000 (list 127), VKÚ, a. s., Harmanec.

▼ Hrad Devín v roku 1922

▲ Veduta hradu Devín (podľa J. Alta litografia A. Kunike 1826)

Povešť o Panenskej veži

Povešť rozpráva o rytierovi Mikulášovi, pánovi Devínskeho hradu, ktorý sa vybral na pytačky až do Korutánska. Do oka mu padla panna Margaréta pochádzajúca z bohatej korutánskej rodiny. Otec dievčaťa Mikulášovu prosbu zdvorilo odmietol, avšak rytier Margarétu uniesol. Panna Margaréta sa ani príliš nebránila, lebo sa jej mladý rytier páčil a po príchode do Devína aj jeho krásny hrad. Skôr ako došlo k svadbe, zavítal na Devínsky hrad Margaretin strýc Rafael, opát z Isenburgu. Jeho ozbrojenci sa zmocnili mladej dievčiny, vysadli na koňa a cvalom sa vydali späť do Korutánska. Rytier Mikuláš ich však dostihol a po boji získal späť svoju vyvolenú. Po návrate na hrad sa začali konať prípravy na svadbu. Len čo si v hradnej kaplnke zalúbenci povedali svoje áno, na nádvorí hradu však opäť zarinčali zbrane. Opát Rafael ľstou oklamal stráž a vtrhol do hradu. Korutánci boli v prevahe a rytiera Mikuláša donútili ustúpiť do štíhlej veže na skalnej ostrohe čnejúcej nad sútokom Dunaja s Moravou. Keď časom dvere veže pod náporom sekier a ohňa povolili, rytier Mikuláš v nerovnom boji padol. Jeho mladá nevesta od žiaľu skočila do Dunaja. Mútné vody rieky pannu Margarétu v jej svadobný deň pochovali a veža na skalnej ostrohe od tých čias nesie meno Panenská veža.

História

Devínske návršie bolo osídlené od pradávna. V 2. až 4. storočí ho Rimania zahrnuli do pevnostného systému Limes Romanus, ktorý chránil hranice Rímskej ríše pred útokmi barbarov. Obranný val, ktorý tu zanechali, využili neskôr Slovania a v 9. storočí v tomto priestore vybudovali veľkomoravskú pevnosť, podľa zápisu vo Fuldských análoch nazývanú Dowina, kde v roku 864 východofranský kráľ Ludovít Nemeč obklúčil knieža Rastica. Avšak ešte z avarského obdobia pochádza jedna z povestí o hrade.

„Devín-hrad“

Keď Avari opanovali krajinu, zo starej kniežacej rodiny, ktorá tu žila, zostala nažive len kniežacia dcéra, krehká dievčina. Raz v lese stretla mládenca, ktorý sa spolu so svojimi druhmi vzoprel Avarom. Na radu kňaznej nad sútokom Moravy s Dunajom vybudovali hrad. Zatiaľ čo chlapi napádali Avarov v poli, kňazná spolu s ostatnými ženami chránili „Devín-hrad“. Avari Devín nedobyli a zvyšok nepriateľov rozprášili chlapi.

Osídlenie Devína nezaniklo ani po rozpade Veľkej Moravy. Jeho ťažisko sa prenieslo na územie dnešnej obce až v polovici 13. storočia, keď na skalisku nad sútokom Dunaja a Moravy postavili kamenný hrad. Po

▲ *Horný hrad z juhovýchodu*

prvýkrát sa v písomných prameňoch spomína v súvislosti s uhorsko-českými vojnami v roku 1271. Devín sa niekoľkokrát dostal do vlastníctva Rakúšanov. Pred rokom 1419 ho vykúpil z rúk Heringa Lessela palatín Mikuláš Garai, ktorý potom od kráľa Žigmunda dostal hrad do zálohu a neskôr do vlastníctva. Zásluhou Garaiovcov Devín opevnili a rozšírili o stredný hrad.

Po smrti Mikulášovho syna Ladislava kráľ Matej Korvín daroval Devín grófom zo Svätého Jura a Pezinka, ktorí pokračovali v započatom opevňovaní dolného hradu. Po vymretí svätójurskej vetvy rodu sa v roku 1527 stali vlastníckmi Devína Báthoryovci. Už o dva roky museli hrad brániť pred oddielmi Osmanov postupujúcich k Viedni. Po tejto skúsenosti Báthoryovci opevnili pobrežnú cestu pod hradom a zaslúžili sa o úpravu starých i výstavbu nových objektov. Keď rod Báthoryovcov vymrel, Devína sa dočasne zmocnil Ján Keglevich, ktorý zvyšovaním útlaku vyprovokoval útok poddaných. Devínčania za pomoci levárskeho zemepána Siegfrieda Kolonicha v máji roku 1616 hrad dobyli. O štyri roky neskôr Devín neodolal ani povstaleckému vojsku Gabriela Bethlena.

Hradné panstvo prechodne spravované kráľovskými kastelánmi získal v roku 1635

▼ *Panenská veža*

do dedičného vlastníctva Pavol Pálffy. Hrad v tomto období plnil zväčša iba funkciu správneho a hospodárskeho centra k nemu prislúchajúcich majetkov. Za Thökölyho i počas Rákócziho protihabsburského povstania ešte úspešne vzdoroval opakovaným útokom, ale v roku 1809 sa už jeho strážne neubránili napoleonskej armáde. Francúzi zanedbanú pevnosť obsadili a v tom istom roku vyhodili do vzduchu.

Sláva feudálneho hradu zapadla a na výslnie sa tísila veľkomoravská tradícia Devína, ktorý sa stal jedným zo symbolov národného obrodenia a slovanského odboja za slobodu. V nedeľu 24. apríla 1836 podnikol Ľudovít Štúr so svojimi pätnástimi najhorlivejšími stúpenkami pamätnú vychádzku štúrovcov na hrad. Bola pripomenutím zašlej slávy Veľkej Moravy, ktorú považovali za najsvetlejšie obdobie národných dejín Slovákov. Známu vychádzku štúrovcov na Devín v apríli 1836 pripomína na hrade pamätná tabuľa. Mýtus okresaný poznatkami archeologického výskumu našiel v posledných desaťročiach svoj výraz vo vyhlásení Devína za národnú kultúrnu pamiatku, v konzervácii ruiny a v pamiatkovej úprave celého areálu.

Súčasnosc

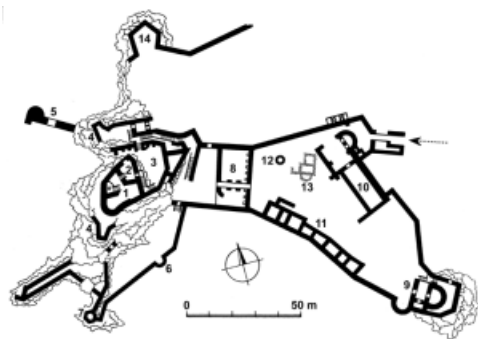
Pôvodný stredoveký hrad stál na temene devínskej skaly. Rozlohu tohto zničeného objektu približne vymedzuje súčasné obmurovanie vrcholovej plošiny (1) a malého dvorčeka (2) na severe, odkiaľ sú prístupné suterén i jaskynné priestory v skalnom masíve prispôbené potrebám obyvateľov hradu. K hornému hradu patrilo nižšie položené predhradie (3) a jeho obranu posilňovali pozdĺžne bašty (4) na severe a na juhu.

Hlbokú skalnú trhlinu smerujúcu od južnej bašty na juhovýchod uzatvára múr so vstavaným portálom. Takto chránenou rozsadlinou bolo prístupné dolné obranné pásmo, z ktorého sa pod skalou zachovala západná brána (5), niektoré fragmenty múrov a úsek východnej hradby s polkruhovou baštou (6) a polygonálnou vežičkou (7), ktorá podľa povesti dostala pomenovanie Panenská alebo Mníška.

Prístup na horný hrad pretína na východnom úpätí brala mohutná obmurovaná šijová priekopa (8) preklenutá mostom. Pred ňou sa na nádvorí stredného hradu nachádzajú zvyšky paláca Garaiovcov (9) i Báthoryovcov (10), pozostatky dlhej hospodárskej budovy (11) a studňa (12), ktorú vylámali v skale do hĺbky 55 m. V ploche nádvorja je vyznačený aj pôdorys archeologicky preskúmanej rímskej obytnéj stavby (13).

▲ Nádvorie s hradnou studňou

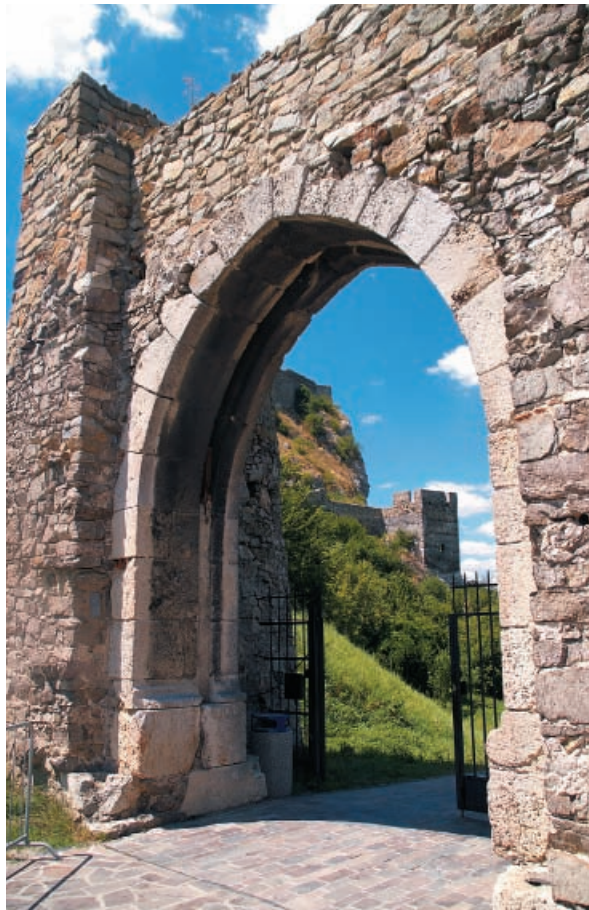
Povešť o hradnej studni

Na hrade Devín dlho-predlho chýbala voda. A tak hradný pán vybral najmocnejších zo svojich poddaných a sľúbil im, že keď vykopú na Devíne studňu, tak dostanú slobodu. Tí skutočne studňu vykopali a našli pritom aj hrudku zlata, z ktorého dali zhotoviť brošňu. Hradnému pánovi odovzdali vodu a jeho manželke šperk. Vtedy diabol v podobe mrzkého šaša našuškal hradnému pánovi, že zlata bolo možno aj viac. Kopáci si namiesto slobody vyslúžili žalár a nakoniec ich vrhli z brala do Dunaja. Úbožiaci pred smrťou prekliali hradného pána i jeho šaša, ktorí sa potom presne o rok a jeden deň nešťastnou náhodou zrútili z toho istého miesta do Dunaja.

▲ **Hradný múr s pamätnou tabuľou E. Štúra**

Rozľahlý priestor dolného hradu bol dôkladnejšie opevnený len v západnej časti, kam viedla najdôležitejšia prístupová cesta. Hradba sa tu ťahá od polygonálnej delovej bašty (14) na nižšom severnom výbežku brala až po severnú nárožnú baštu (15). Prelomná je len vstupnou bránou (16). Inak okrem nedokončenej juhovýchodnej hradby bol dolný hrad opevnený len starým valom veľkomoravského hradiska, do ktorého vstavali na východe a na severe ďalšie dve murované brány (17). Uzlový bod komunikačného sys-

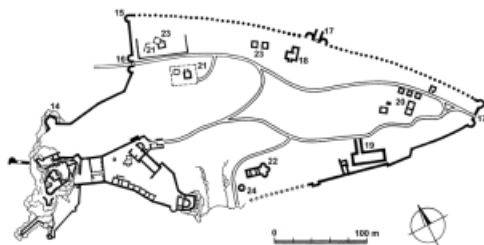

Vstup do hradu ▲

tému v blízkosti severnej brány kontrolovala strážnica (18) odkrytá pri archeologickom výskume. Ďalší objavený priestor, pravdepodobne muničný sklad, predstavuje obdĺžnikový objekt (19) zapustený hlboko do zeme pri juhovýchodnej hradbe. Na hospodársku funkciu dolného hradu poukazujú náznakovo rekonštruované menšie remeselnícke objekty (20). Nachádzajú sa tu tiež pripomienky starších vekov: pamiatky z rímskych čias (21), náznakovo rekonštruovaný veľkomoravský kostol s tromi apsidami (22), podobne prezentované obydlia z 11. až 13. storočia (23) alebo kruhová kaplnka (24) z toho istého obdobia.

Zaujímavosti v okolí

Východiskom vychádzky na hrad je bratislavská mestská časť Devín známa predovšetkým ako turistické východisko výletov do časti Devínskych Karpát. Obec pravdepodobne vznikla z poddanskej osady pod rovnomeným hradom. Možno je však ešte staršia ako

▲ **Pohľad z hradu na nivu Moravy**

samotný hrad. Prvý raz sa spomína v listine z roku 1254. Už v prvej polovici 20. storočia bol Devín vyhľadávaným výletným miestom najmä pre výborné občerstvenie - známe ríbezľové víno a ryby. V roku 1922 pri úprave štátnych hraníc pripadla časť územia obce Rakúska. V rokoch 1938 až 1945 bol Devín súčasťou Veľkonemeckej ríše. V roku 1946 obec pričlenili k Bratislave, dodnes si však zachovala vidiecky charakter. Z kultúrno-historických pamiatok je najhodnotnejší pôvodne gotický rímsko-katolícky Kostol Panny Márie. Pochádza z prvej polovice 14. storočia. V rokoch 1677 a 1772 ho zrenovovali, čím získal barokové a klasicistické črty.

Unikátnou a z hľadiska flóry a fauny veľmi zaujímavou lokalitou je národná prírodná rezervácia Devínska Kobyla. Rozprestiera sa v najjužnejšej časti Devínskych Karpát na ploche 101 ha medzi Devínskou Novou Vsou, Dúbravkou a Devínom. Jedinečnosť územia dokumentuje výskyt 234 druhov húb, 110 druhov lišajníkov, 100 druhov machov

a 1 100 druhov rastlín. Na južných a juhozápadných svahoch Devínskej Kobyla rastú viaceré suchomilné a teplomilné spoločenstvá so vzácnymi a chránenými druhmi rastlín a živočíchov. Lesy na juhozápadných svahoch sú zvyškom pôvodných teplomilných dúbav s dubom plstnatým, dubom letným a dubom cerovým. Cez národnú prírodnú rezerváciu vedie 4 km dlhý náučný chodník. Na jeho trase je 7 tematických zastávok s informačnými panelmi.

Najzaujímavejšou lokalitou národnej prírodnej rezervácie Devínska Kobyla je pieskový odkryv na vrchu Sandberg. Nachádzajú sa tu horninové zvyšky z treťohorného mora s vodorovne uloženými vrstvami, ktorých vek sa odhaduje na 14 až 16 miliónov rokov. V roku 1996 otvorili pre turistickú verejnosť ďalšiu náučnú trasu. Náučný chodník Nívu Moravy vedie popri rieke Morava z Devína cez Devínsku Novú Ves do obce Vysoká pri Morave. Na trase dlhej 23 km je 16 informačných tabúl.

Hrad Pajštún

Borinka

Ideálnym výletom z Bratislavy západným smerom je návšteva neďalekej zrúcaniny hradu Pajštún, ktorý sa vypína nad obcou Borinka v Malých Karpatoch.

Prístup

Vychádzku na hrad odporúčame začať pri kostole v obci Borinka (235 m), kde môžeme nechať aj zaparkované auto. Z priestranstva pred kostolom a obchodom odbočíme na sever do bočnej ulice. Sprevádzať nás budú červené turistické značky. Na rohu ulice stojí požiarna zbrojnica a na nej umiestnená tabuľa nás informuje o histórii hradu, ktorý sme si vybrali za cieľ návštevy. Ulicou stáčajúcou sa doľava sa dostaneme až na nespevnenú cestu, ktorá vedie za obcou v lese hlbokým výmoľom. Vyššie pokračuje viacvrstevnicovým smerom. Onedlho sa nám z lúky na ľavej strane ponúka pekný výhľad na Borinku a okolie. Cesta smeruje k studničke, od ktorej nasleduje strmý vý-

stup po spádnicí vysokou bučinou pod hradné bralo. Do areálu hradu Pajštún (486 m) vstúpime južnou bránou. Z hradných ruín je nádherný výhľad na Malé Karpaty a južnú časť Záhorskej nížiny. Za dobrého počasia vidieť až rakúske Alpy.

Čas: Borinka – Pajštún ¾ hod. Turistický sprievodca: Okolie Bratislavy – Malé Karpaty (č. 7), Vydavateľstvo Dajama, Bratislava. Mapa: Malé Karpaty – Bratislava 1 : 50 000 (list 127), VKÚ, a. s., Harmanec.

História

Vznik hradu Pajštún nepoznáme. Niektorí bádatelia pripúšťajú jeho stotožnenie s hradom Stupava, ktorý v roku 1271 dobyli vojská českého kráľa Přemysla Otakara II. (Pajštún síce čnie nad obcou Borinka, ale ešte aj dnes patrí do katastrálneho územia mesta Stupava). Pravdepodobnejší je názor, že hrad nechal vybudovať Rugerius z Tallesbrunnu (malej dedinky v susednom Rakúsku neďaleko rieky Morava v časti zvanej Marchfeld) v poslednej tretine 13. storočia. Dal mu pravdepodobne nemecké meno v základnej podobe písané asi ako Peilenstein, z čoho sa v slovenskom jazykovom prostredí vyvinul hovorový tvar Pajštún. Isté je, že jestvoval pred rokom 1390, keď kráľ Žigmund daroval hrad Pajštún do dedičného vlastníctva Petrovi z rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Po vymretí tohto rodu v roku 1543 mal hrad v prechodnom zálohu Gašpar Serédy. Podľa jednej z povestí šiel o hradnom pánovi chýr, že chodí s „chmúrou“ na čele. Ľudia ho vraj medzi sebou volali Smutný Gašpar.

Smutný Gašpar

Smutného - presmutného veľmoža Gašpara Serédyho nevedelo nič rozveseliť. Kastelán Strajchel sa už bál aj o jeho život, a tak s pajštúnskym richtárom Ničom dali hlavy dokopy a vyhúťali čosi nevidané. Luciferovi do pekla poslali list podpísaný vlastnou krvou, aby im poslal takého gašpara, čo by ich pána aspoň raz rozosmial. Na hrad tak

▲ Hrad Pajštún okolo roku 1905

▲ **Hrad Pajštún na kresbe J. Le Dentu z polovice 17. storočia**

prišiel čert Rumo preoblečený za dvorného blázna a vystrájal také čertoviny, až pán Serédy pukal od smiechu. Keď sa Rumo vyšantil, tých, čo spísali žiadosť, si za odmenu vzal do pekla. Ktovie, možno i podľa mena hradného pána sa odvtedy dvorným šašom hovorí aj gašparkovia.

V roku 1552 dostal Pajštún do užívania verný prívrženec kráľa Ferdinanda I. bratislavský župan Eck Salm a o štyridsať rokov neskôr si so súhlasom cisára Rudolfa II. zálohovaný Pajštún vymenil so Salmovcami Mikuláš Pálffy. Tento zakladateľ bohatstva a slávy rodu, vojvoda ovenčený víťazstvami v bitkách s Osmanmi, v roku 1600 zomrel. O tri roky vdova Mária Fuggerová so synmi získala na Pajštún kráľovskú donáciu a v roku 1619 Pajštún pri delení majetku medzi súrodencami pripadol Pavlovi.

Pavol Pálffy, vzdelaný a rozhladený šľachtic, ktorý dosiahol hodnosť uhorského palatína, dal v štyridsiatych rokoch 17. storočia Pajštún veľkoryso prestavať. Prácu zveril najvýznamnejším talianskym fortifikačným staviteľom a umelcom, ktorí pôsobili v habsburskej monarchii. Približne v tom istom čase prestavali aj kaštieľ v Stupave a postupne doň preniesli správu panstva. Za svojej existencie mal hrad mnohých kastelánov. Podľa viacerých legiend dobrých i bezcitných. Jedna vraví o obzvlášť krutom kastelánovi.

Krutý kastelán

V obci pod hradom chudobnému dedinčanovi Lackovi Mikulíkovi zomierala žena.

Poslednou nádejou bol hradný lekár, ale kastelán Tupík vyrušený v noci zo spánku mu odmietol pomôcť. Vtom bolo počuť polnočné trúbenie, počas ktorého ožival pajštúnsky duch. K nemu sa obrátil dedinčan s prosbou o pomoc. Polnočnú baštu zalialo svetlo, zahrmelo a keď sa Mikulík vrátil z hradu domov, jeho žena bola zdravá. Správca Tupík sa chcel Lackovi pomstiť. Poslal ho s listom ku grófovi Erdődymu a prikázal mu, aby bol s odpoveďou o hodinu späť. Pajštúnsky duch však vystrojil Lackovi na pomoc čarovný koč s čertom, ktorý mu pomohol úlohu splniť a za odmenu si odviezol Tupíka do pekla.

Hrad napriek požiaru po zásahu bleskom bol v polovici 18. storočia stále obývateľný. Osudným sa mu stali až napoleonské vojny. V júni 1809 počas ťaženia proti Viedni francúzske vojská obsadili Bratislavu a okolie. Hoci hrady v 19. storočí už nemali strategický význam, Francúzi pred odchodom z tohto priestoru vyhodili Pajštún do povetria. Z tých čias sa zachovala jedna povesť, podľa ktorej sa vraj donedávna na hrade zjavoval duch krvilačného rytiera.

Krvilačný rytier

Na Pajštúne žil kedysi rytier, ktorý okrádal a mučil ľudí. Mal však dobrú ženu, ktorá raz dokonca siedmich nevinných ľudí tajne vypustila z mučiarnie. Rytier ju za tento skutok v hneve preklal mečom. Svedomie ho hrýzlo, no on ho prehlušoval ešte väčšími zverstvami. Presne po roku od manželkinej smrti však našli na hrade aj mŕtve telo rytie-

▲ **Zvyšky muríva**

ra. Celý kraj si oddýchol, len krvilačný rytier ani po smrti nenašiel pokoj. Zavše ho vídali, ako v dlhom bielom rúchu blúdi po hrade. Raz ho stretol jeden Borinčan a duch ho požiadal, aby za jeho dušu dal slúžiť po celý rok omše v miestnom kostole. Po roku sa dedinčan opäť stretol s duchom rytiera a ten ho dovedol do tajnej skrýše pod hradom a dal mu toľko pokladov, koľko uniesol. Odvtedy sa už jeho duch medzi múrmi nezjavuje.

Súčasnosť

Pôvodný stredoveký hrad stál na vrcholovej plošine (1) a zachovala sa z neho len časť murív nad východným zrázom. V 16. storočí v dôsledku rastúceho osmanského nebezpečenstva Pajštún prestavali. Z tých čias pochádza polkruhová delová bašta (2) v severnej časti opevnenia. V jej susedstve sa nachádzala hradná brána, ktorá bola pravdepodobne súčasťou stavby (3) so zachovaným armovaným nárožím. Za ňou stál zrejme palác so suterénom zahĺbeným do skaly (4). Stavebné úpravy počas päťfyovskej prestavby vzhľad hradu celkom zmenili. Vrcholovú plošinu na západe vtedy uzavreli palácom (5), pred ktorým vybudovali predhradie (6) opevnené sústavou bastiónov (7) s delostreleckými pozíciami a zahrotenu delovou baštou (8). Predhradie sprístupnili zaklenutým prejazdom brány vo vysokej vstupnej budove (9), na ktorú nadväzovali dve podlažia dnes už nejstávajúceho objektu. Navonok bol členený trojicou arkierov podchytených konzolami (10) ozdobenými ranobarokovými maskarónmi. Z tejto stavebnej etapy sa na hornej plošine hradu zachovali aj zvyšky zaklenutej podzemnej cisterny (11) s tehlovým plášťom, zatiaľ čo južný palác (12) nad skalnou stenou pripomínajú už len fragmenty muríva.

◀ **Výhľad z hradu na Stupavu**

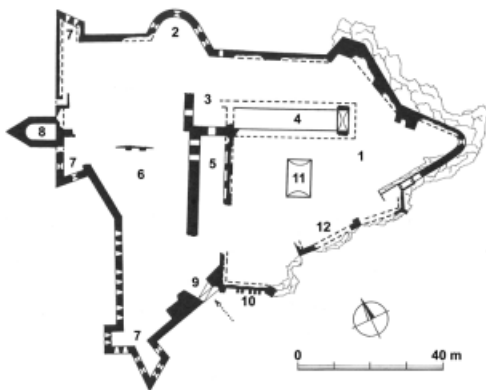

▲ **Konzola zdobená maskarónom**

Zaujímavosti v okolí

Východiskom vychádzky na hrad je Borinka – obec s krásnou polohou v širokej doline Stupavského potoka, známa predovšetkým ako turistické východisko výletov do Malých Karpát. V blízkosti obce sa nachádza viac prírodných zaujímavostí, ktoré dotvárajú jej rekreačný charakter. Na ploche 14,6 ha sa rozprestiera krasové územie Borinský kras so Zbojníckou jaskyňou (neprístupná), Pajštúnskou a Borinskou vyvierackou a údolím Prepadlé.

Najkrajší úsek doliny Stupavského potoka začína zákrutou Prepadlé pod ruinou Dračieho hrádka. Za Prepadlým sa nachádza rekreačná osada Medené Hámre. Na mieste pracoval v minulosti hámor, v ktorom sa spracovávala medená ruda. V širšom okolí Medených Hámrov sa križuje viacero turistických trás. Povrchové a podzemné útvary miestneho Borinského krasu sú chránené v prírodnej rezervácii Strmina. Nad tiesňavou leží obľúbené rekreačné stredisko Košarisko, vyhľadávané najmä v lete pešími turistami a cyklistami.

Plavecký hrad

Plavecké Podhradie

Najvýznamnejšou turistickou atrakciou východného úpätia Malých Karpát na juhozápadnom Slovensku je povestami opradený Plavecký hrad.

▲ *Plavecký hrad z konca 19. storočia*

Prístup

Ak prídeme do Plaveckého Podhradia autom, tak zaparkujeme pri kaštieli, ktorý je momentálne v rekonštrukcii (256 m). Z tohto miesta pokračujeme po modrej značke), ktorá smeruje severovýchodným smerom od kaštieľa. Odbočíme do uličky vpravo a kráčame po asfaltovej ceste. Z nej po chvíli odbočíme na malú lúku a pokračujeme chodníkom do lesa, na začiatku ktorého stojí informačný panel náučného chodníka Plavecký kras. Jeho značky nás budú sprevádzať na hrad a prípadne až do Plaveckého Mikuláša. Chodníkom šikmo traverzujúcim zalesnený

svah Pohanskej vystúpime do malého lúčneho sedla pod Plaveckým hradom (400 m). Na hradnú zrúcaninu rozkladajúcu sa na skalnatom návrší sa oplatí vystúpiť najmä pre jedinečný výhľad na rozľahlý borovicový les pokrývajúci rozsiahlu plochu Záhorskej nížiny a na blízke dominantné vrchy západnej časti Malých Karpát.

Čas: Plavecké Podhradie – Plavecký hrad 1 hod. Turistický sprievodca: Okolie Bratislavy – Malé Karpaty (č. 7), Vydavateľstvo Dajama, Bratislava. Mapa: Malé Karpaty – Bratislava 1 : 50 000 (list 128), VKÚ, a. s., Harmanec.

História

Plavecký hrad bol pravdepodobne založený z iniciatívy kráľa Bela IV. v druhej polovici 13. storočia ako strážny pohraničný hrad uhorského kráľovstva. Po prvýkrát sa spomína v listinách Ladislava IV. v súvislosti s vojskami českého kráľa Přemysla Otakara II. sa odohrala v roku 1273 práve pod Plaveckým hradom. Koncom 13. storočia sa hrad dostal pod zvrchovanosť trencianskeho oligarchu Matúša Čáka a o storočie neskôr, v roku 1394, kráľ Žigmund daroval Plavecký hrad svojmu vernému vojvodovi Stiborovi zo Stiboríc. Po vymretí mužskej línie Stiborovcov dostali na plaveckom panstve ďalšieho zeme-pána. V roku 1438 sa dedičnými vlastníckmi Plaveckého hradu stali grófi zo Svätého Jura a Pezinka, ktorí pochádzali zo starého domá-ceho veľmožského rodu Hunt-Poznanovcov. Ale v roku 1543 vymrel po meči aj tento rod a rozsiahle vlastníctvo pezinských grófov na základe príbuzenského vzťahu prevzali do zá-lohu Salmovci. Suma, ktorú museli zaplatiť za všetky majetky, však presahovala ich finanč-né možnosti, a tak Plavecký hrad s panstvom prenechali za pôžičku Fuggerovcom z Červe-ného Kameňa.

V roku 1560 nečakane zomrel Anton Fug-ger, vedúca osobnosť rodu a rodina augsbur-ských podnikateľov a bankárov vzhľadom na nestabilnú politickú situáciu a rastúce ohro-zenie zo strany Osmanov začala uvažovať o stiahnutí svojich aktivít z Uhorska. Vtedy pohľadávku Fuggerovcov voči Salmovcom vy-rovnal Melichar Balassa a sám prevzal plavec-ké hradné panstvo do zálohu. Jeho syn Štefan potom v roku 1570 za zásluhy v tureckých voj-nách získal hradné panstvo do dedičného vlastníctva.

Hradná kníhtlačiareň

V rokoch 1579 až 1582 pracovala na Pla-veckom hrade pod ochranou zemepána Šte-fana Balassu tlačiareň Petra Bornemiszu, jedna z prvých kníhtlačiarň na Slovensku. Tlačili sa tu kalendáre a náboženské knihy s protestantskými kázňami. Peter Borne-misza bol kazateľ, autor a tlačiar v jednej osobe a preniesol sem na hrad tlačiareň zo Šintavy. Tu vytlačil aj Kyrmezerovo latinské dielo *Acta concordiae* (1580).

Melicharova vetva Balassovcov vymrela Petrom v roku 1621 po meči. Zostala po ňom vdova Magdaléna Pálffyová, ktorej brat Pavol vzápätí prevzal uprázdnené plavecké hradné panstvo do zálohu a v roku 1634 ho dostal kráľovskou donáciou do dedičného vlastní-

▲ *Bránová veža na dobovej ilustrácii A. Weinwurma z konca 19. storočia*

ctva. Pavol Pálffy dal potom v Plaveckom Pod-hradí postaviť renesančný kaštieľ, na ktorý sa preniesla obytná funkcia hradu, zatiaľ čo hrad v období stavovských povstaní naďalej plnil strategické úlohy. O jednej z vetiev rodu Pálffyovcov koluje legenda, ktorá sa viaže k Plaveckému hradu a názvu tohto rodu.

Kráľ a Pálffyovci

Kráľ bol raz hosťom pána Plaveckého hradu a spolu išli na poľovačku. Kráľom štvaný jeleň vyplašil v lese koníka ťahajúceho voz smoliara Pavla. Fúra sa prevrátila, Pavla voz prívalil a jeho syn sediaci pri otcovi sa len tak-tak zachránil. Kráľovi sa ťuhajca ulú-tostilo a zveril ho do opatery bezdetnému pá-novi Plaveckého hradu. Ten si ho osvojil a na smrteľnej posteli hradné panstvo daroval už odrastenému a súcemu mládencovi, zaklada-ateľovi rodu Pálffyovcov [v maďarčine Pál fia = Pavlov syn].

O Plavecký hrad sa bojovalo v roku 1683 počas Thökölyho protihabsburského povsta-nia, ale aj na začiatku 18. storočia. V roku 1706 muselo cisárske vojsko fortifikáciu dobý-vať z rúk povstalcov Františka II. Rákócziho.

Hrad poškodený vojnovými udalosťami potom už Pálffyovci ponechali svojmu osudu.

Súčasnosť

Horný hrad (1) zaberá celú vrcholovú plošinu skaly opevnenú hradbami. V južnej časti tohto priestoru sa týči zvyšok najmenej trojpodlažnej obytnej veže (2), ktorá chránila hrad zo strany najväčšieho ohrozenia a zabezpečovala aj pôvodný prístupový koridor (3). Ďalšia veža alebo vežový palác (4) stál nad zrázom na východnej strane. Pozostatky podpivničeného paláca (5) sa nachádzajú v severnom ukončení plošiny a podlhovastá palácová stavba (6) stála aj pri západnej hradbe. Bezpečnosť hradu zvýšilo vybudovanie južného predhradia (7), ktoré neskôr rozšírili aj na západnú terasu (8) a sprístupnili bránovou vežou (9). Pri jeho západnej hradbe vidno zvyšky hospodárskych objektov (10). Ďalším posilnením obranyschopnosti hradu bolo vybudovanie okrúhlej delovej bašty (11), ktorou ale zakryli pôvodný vstup do horného hradu. Nový pri-

stup (dnes nepoužiteľný) otvorili v strede západnej hradby horného hradu. Z predhradia sú ešte viditeľné stopy po prístupovej rampe a schodiskovom objekte (12). Prístavba veľkej okrúhlej delovej bašty (13) k nárožiu južného predhradia prispela k premene gotického hradu na renesančnú pevnosť.

Zaujímavosti v okolí

V bezprostrednej blízkosti Plaveckého hradu ležia tri obce s prívlastkom „plavecký“: Plavecké Podhradie, Plavecký Mikuláš a Plavecký Peter.

Plavci na Slovensku

Prívlastok „plavecký“ v pomenovaní obcí na Záhori vyjadruje ich príslušnosť k majetkom Plaveckého hradu a ten možno súvisí so slovanským pomenovaním turkického kmeňa Bielych Kumánov (Polovci, Plavci). Najprv sa tradovalo, že prišli na toto územie na pozvanie uhorského kráľa po tatárskom upáde v roku 1241 a ich úlohou bolo zabez-

▼ Plavecký hrad z juhozápadu

▲ *Torzo veže a paláca*

pečiť lepšiu ochranu hraníc uhorského štátu. Ich prítomnosť v tomto priestore vo funkcii strážneho elementu v uhorsko-českom pohraničí sa však predpokladá už dávno pred tatárskym vpádom, pravdepodobne po roku 1091, keď sa s nimi Uhorsko dostalo po prvý raz do kontaktu a keď v tomto priestore bolo pohraničné územie.

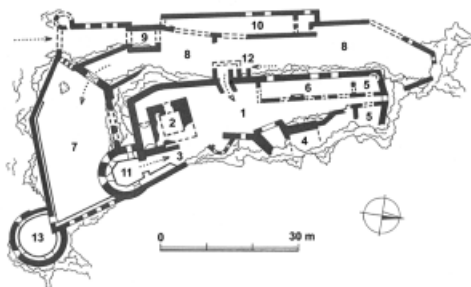
Historický význam tejto oblasti dokumentuje aj nálezisko Pohanská z mladšej bronzovej doby a zo staršej železnej doby, ktoré sa nachádza v katastri obce Plavecké Podhradie na kopci oproti hradu. Archeológovia tu odkryli hradisko z hallštatskej doby s pomerne dobre viditeľnými valmi a sídelnými jamami. Nachádzalo sa tu keltské oppidum, ktoré bolo jedným z najväčších na Slovensku. Podľa rozlohy bolo veľkým mestom, ktoré počtom obyvateľov prevyšovalo stredovekú Bratislavu. Pohanská je aj vzácnou botanickou a zoológickou lokalitou. Vyskytujú sa tu zriedkavé druhy suchomilných a teplomilných rastlín a vzácných živočíchov. V roku 1980 sa stala prírodnou rezerváciou.

Prírodnou pozoruhodnosťou územia je aj Plavecký kras rozprestierajúci sa na ploche 39 km² s množstvom vyvieraciek, prameňov, priepastí, závtrov a jaskynných výklenkov.

▲ *Zvyšok severného paláca*

Z krasových útvarov je zaujímavá predovšetkým jaskyňa Deravá skala pri Plaveckom Mikuláši, miesto najstaršej stopy druhu *Homo sapiens* na západnom Slovensku pochádzajúcej z mladšieho paleolitu. Existencia paleolitického človeka bola potvrdená aj v neďalekej Tmavej skale. V Plaveckom krase sa vyskytujú typické puklinové jaskyne (Haviareň, Plavecká jaskyňa, jaskyňa Malá skala a Havrania jaskyňa). V strmých stenách kaňonu Mokrej doliny nájdeme menšie jaskynné výklenky a komíny. Kaňon býva po väčšiu časť roka suchý. Najvzdialenejšia z troch „plaveckých“ obcí od hradu je Plavecký Peter, ktorý reprezentuje typickú roľnícku usadlosť západného Slovenska a je pamiatkovou rezerváciou ľudovej architektúry.

Hrad Branč

Podbranč

Milovníkov histórie priláka zrúcanina hradu Branč, ktorá sa týči na výraznom homolovitom kopci nad obcou Podbranč severovýchodne od Senice nad riečkou Myjava na juhozápadnom Slovensku.

Prístup

Vychádzku na hrad odporúčame začať na malom parkovisku v obci Podbranč v časti Podzámok (380 m). Tu necháme zaparkované auto alebo vystúpime z autobusu na zastávke. Z priestranstva vyrazíme po asfaltovej modro značkovanej ceste, ktorá stúpa východným smerom k cintorínu. Druhou alternatívou zvlášť pre tých pohodlnejších je nechať auto až pri cintoríne pod hradom. Poľná cesta označená významovými značkami vystupuje veľkým oblúkom cez ovocný sad k vstupu do hradného areálu. Hrad Branč (475 m) patrí medzi najkrajšie vyhliadkové miesta na západnom Slovensku. Je pochopiteľné, keďže hrad vidieť z toľkých blízkych i vzdialenejších miest, musí byť aj z neho nádherný výhľad do širokého okolia. Po obídení prstenca vonkaj-

ších hradieb uvidíme prakticky celé Záhorie, Malé i Biele Karpaty a vzdialenejšie vršky v Rakúsku.

Časový rozvrh: Podbranč-Podzámok – hrad Branč ¼ hod. Turistický sprievodca: Biele Karpaty – Bíle Karpaty (č. 10), Vydavateľstvo Dajama, Bratislava. Mapa: Malé Karpaty – Bradlo, mierka 1 : 50 000 (list 129), VKÚ, a. s., Harmanec.

História

Neďaleké Sobotište – dedina so sobotnými trhmi a jej priľahlé okolie boli pred rokom 1251 vlastníctvom trenčianskeho župana Báša z uhrovskej vetvy Huntovcov. V uvedenom roku Báš svoju zem so súhlasom kráľa predal magistrovi Abovi z hlohoveckej odnože rovnomeného rodu, ktorý si na získanom majetku

▼ Hrad Branč na kresbe A. Djuračku okolo roku 1935

